

PROBLEMATIKA DIJALEKATSKOG MIJEŠANJA

Kada se općenito govori o jezičnom miješanju, automatski se podrazumijeva kontakt i utjecaj. To isto vrijedi i za dijalekatsko miješanje. Osnovni su principi miješanja jezika i miješanja dijalekata isti. Miješanje se vrši po određenim zakonima, sustavno. Ali, ako u međujezičnom miješanju takvih zakona nema, ako ono nije kontinuirano i prirodno, nego je samo nužna potreba za sporazumijevanjem predstavnika različitih jezičnih zajednica, mogu nastati jezici poput sabira.¹ Takvih potreba za osnovnim sporazumijevanjem nema na planu međudijalekatskog miješanja unutar istoga jezika, a bliskost jezičnih struktura onemogućava stvaranje takvih jezičnih tvorevina kakav je sabir. Prema tome, premda su osnovni principi miješanja isti, i izvanjezični i jezični razlozi mogu biti uzrok ponešto drukčijim razvojnim putovima dijalekata u kontaktu od onih razvojnih principa koji su utvrđeni za jezike u kontaktu. Dijalekti istoga jezika nisu jezične formacije međusobno posve strane kao što su jezici posve različitih struktura (ili dijalekti različitih struktura, npr. dijalekti francuskog i njemačkog jezika u Švicarskoj). Relevantne razlike među dijalektima istoga jezika mogu postojati i samo na jednoj razini, a ne moraju nužno postojati i na svim razinama. Tako je npr. za francusko govorno područje u Ardenima utvrđeno da su distinktivne crte među govorima fonetske prirode, dok na morfološkom planu distinktivnih elemenata gotovo i nema. Prema tome, da bi se shvatio i objasnio pojam »dijalekatsko miješanje«, potrebno je točno odrediti govorne strukture dijalekata koji sudjeluju u miješanju i objasniti činioce koji ga uzrokuju, tj. treba utvrditi o kakvom se kontaktu i kakvim utjecajima radi. To što vrijedi općenito za problem

¹ Sabir je, osnovno, mješavina francuskog, talijanskog, španjolskog, grčkog i arapskog, s elementima katalonskog i provansalskog, a nastao je kao jezik sporazumijevanja u mediteranskim lukama. Prije 80 godina opisao ga je Hugo Schuchardt, a pobuđivao je zanimanje i drugih lingvista (Jespersen, Meilleta, Martineta i dr.). Sabir je postao pojam za jezike koji se rađaju iz kontakata među predstavnicima različitih zajednica s elementima svih tih zajednica, on je kompleks paralelnih dosta divergentnih upotreba koje ne podliježu nijednoj normi.

dijalekata u kontaktu osnovno je polazište i za ispitivanje dijalekatskog miješanja na našem području.

Dijalekatski mikrosustav, tj. mjesni govor, polazna je točka dijalektoloških istraživanja. Ukupnost mikrosustava jednoga područja tvori *makrosustav*, koji je zbir karakterističnih crta za makrosustav u cjelini i onih relevantnih obilježja koja taj makrosustav čine drugačijim od drugih makrosustava. S obzirom na svoja dalja karakteristična obilježja takav se makrosustav javlja kao mikrosustav u odnosu na *makrosustav višega reda*. Prema takvom dijalekatskom članjenju postoje područja s čvrstim i jedinstvenim sustavom s obzirom na izabrane karakteristične pojave, a među njima su kritične zone prijelaznih, miješanih govora.²

Naše je govorno područje dijalekatski veoma razgranato. U okviru tri makrosustava višega reda (štokavskog, čakavskog i kajkavskog dijalekta) mnoštvo je mikrosustava i unutar svakoga od ta tri makrosustava višega reda i unutar svakog makrosustava nižega reda. To sve predstavlja ogroman lingvistički laboratorij s nizom jedinstvenih sustava i kritičnih prijelaznih zona. U mnogim se dosadašnjim dijalektološkim radovima, naročito u onima s novijim materijalom s terena, vrlo često sreću podaci o inovacijama na svim jezičnim razinama. Pojava i registriranje inovacija govori o promjenama koje se događaju i na planu izraza i na planu sadržaja, ili na planu samo jednoga od njih, kao i na planu analize i sinteze (tj. na planu dubinske i površinske strukture), ili pak samo na planu jedne od njih. Lingvist se nužno pita o podrijetlu i uzrokovosti takvih pojava i promjena pribjegavajući pojmu posuđivanja (u širem smislu riječi, tj. uključujući i utjecaj supstrata), objašnjavajući na taj način primijećenu divergentnu pojavu.

Posuđivanje je uvijek rezultat nekih utjecaja i lingvist u svom istraživanju nužno mora jasno odrediti vrstu utjecaja kao kriterij u analizi rezultata posuđivanja. To se pitanje često ne može riješiti samo strukturalnim raščlanjivanjem dijalekta, već značajno mjesto dobivaju i izvanjezični, društveno-povijesni činioci. To isto tako znači da, kao i pri utvrđivanju kriterija za određivanje bilo kojeg dijalekta, treba povezati genetske i strukturalne kriterije i odrediti hijerarhiju tih kriterija.³

Kada ovdje govorimo o dijalekatskim miješanjima, ne mislimo na one pojave i promjene u govoru koje se događaju svakodnevno i spontano (često i namjerno) pod utjecajem standardnog jezika, preko škole, dnevnog tiska, televizije i sl., iako je i taj problem vrlo vrijedan istraživanja. Mislimo na miješanje *organskih idioma* (mjesnih govora, dakle osnovnih mikrosustava, a preko njih i dijalekata) u slučajevima graničnoga kontakta (koji uključuje i problem oaza) i u slučajevima arealnoga kontakta. Na našem dijalekatskom prostoru mnogo je takvih situacija

² usp. R. I. Avanesov: *Opisatel'naja dialektologija i istorija jazyka, Slavjanskoe jazykoznanie*, Moskva 1966.

³ usp. D. Brozović: *O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata*, Zbornik za filologiju i lingvistiku III, Novi Sad 1960.

koje su do danas neistražene ili su samo djelomično istražene. Zato bi trebalo istražiti kakvi su i da li su isti rezultati u graničnim i arealnim kontaktima i posebno obratiti pažnju na uvjete u kojima se utjecaji vrše, tj. da li se radi o uzajamnom utjecaju jednoga dijalekta na drugi, da li o utjecaju prestižnog dijalekta, da li o konvergentnom razvoju, bilingvizmu, utjecaju supstrata i sl. Kad se istražuje područje miješanih graničnih govora, važno je razdvojiti arealne crte od posuđenih karakteristika. Tek usporedbom inherentnih obilježja u svakom dijalektu u kontaktu može se utvrditi da li je neka crta posljedica paralelnog razvoja na graničnim područjima ili je ona u sustav jednoga govora ušla naknadno posuđivanjem.

Sva su ova istraživanja za lingvisti vrlo interesantna i neće biti uvijek lako odrediti što su u razvoju jednoga ovakvoga dijalekta unutarnje, a što vanjske promjene, što je njegov imanentan razvoj, a što rezultat vanjskog utjecaja, jasno uvijek pod pretpostavkom pravilnosti. U nekim će se čak slučajevima njihovi rezultati poklopiti kao da se dogodila samo unutarnja promjena. Istraživanje kajkavske oaze Hrvatsko Selo kraj Topuškog pokazalo je da se radi upravo o ovakvom slučaju. Prije 270 godina prvi su se stanovnici Hrvatskog Sela doselili s turopoljskog područja u novoštokavsku sredinu. Odvojivši se tako od matičnih turopoljskih govora oni su nastavili svoj razvojni put, za koji je u novoj sredini presudan adstratni utjecaj susjeda novoštokavaca. Taj je utjecaj ubrzao neke promjene u govoru stanovnika Hrvatskog Sela koje se već naziru i u turopoljskim kajkavskim govorima, ali im je ovdje drukčiji poticaj i drukčije su okolnosti koje su ih izazvale.⁴

Za dijalektologa su vrlo zanimljiva i istraživanja koja će pokazati koji dijalekti postaju tipološki sličniji (ako prevladavaju vanjske promjene), a među kojima se tipološka srodnost smanjuje (ako prevladavaju unutarnje promjene, osim slučajeva kad su rezultati unutarnjih promjena isti u oba dijalekta). U prividnoj zbrci prijelaznih faza između dva sustava ipak postoji određena pravilnost i sustavnost pojava i promjena, koje (tj. tu pravilnost i sustavnost) treba uočiti i istražiti. Rezultati ovakvih istraživanja mogli bi dati teoretski važna obavještenja o ponašanju jezične supstancije i njezinih elemenata pod određenim pritiscima izvana. Tako npr. na fonetsko-fonološkoj razini naši dijalekti obiluju opozicijama (i fonetskim i fonološkim) po kvaliteti i kvantiteti i segmentalnih i suprasegmentalnih elemenata i nije nezanimljivo saznati koji su od tih elemenata u času napada na njih jači i otporniji na promjene. Budući da se radi o srodnim dijalektima, trebalo bi istražiti i kakva je hijerarhija promjena u odnosu na miješanje dvaju različitih jezika ili dvaju dijalekata različitih jezika. Promjene se obično događaju na onim jezičnim razinama između kojih su najveće strukturalne razlike, a budući da među našim dijalektima te razlike nisu uvijek iste, i rezultati njihova miješanja mogli bi biti različiti.

⁴ V. Zečević: Govor Hrvatskog Sela s gledišta dijalekata u dodiru, Rad JAZU 368, Zagreb 1975, str. 173—351.

Razdoblje velikih migracijskih pokreta u prošlosti znatno je potreslo i naša područja, promijenilo njihovu dijalekatsku sliku i stvorilo situacije da na malom prostoru žive izmiješani predstavnici svih naših govornih grupa, i štokavci, i kajkavci, i čakavci. Rezultat takvih miješanja i migracija su govori koji pod utjecajem drugog govora više ili manje poprimaju drukčiju fizionomiju. Takvi su npr. govori na obali u zoni Splita, Trogira, Šibenika i Zadra, koji imaju izrazito čakavsku osnovicu, ali su pod naletom migracija bili podvrgnuti štokavizaciji. Jugozapadni istarski govori mješavina su čakavskog i štokavskog dijalekta, a donjosutlanski je govor kajkaviziran govor čakavskih doseljenika. Uzajamnost utjecaja opaža se danas u gotovo svim dijalektima i govorima, kojih je sve manje »čistih« u pravom smislu riječi.

Danas se dijalektološka znanost ne može više zadovoljavati deskriptivnim konstatiranjem činjenica. Primjena dostignuća suvremene lingvistike omogućava da se gotovo uvijek može dati odgovor zašto su npr. rezultati dodira kajkavaca i štokavaca (ili čakavaca i kajkavaca) na različitim geografskim prostorima nekad isti, nekad drukčiji. Takve odgovore treba naći i prema njima stvoriti određene teoretske zaključke, što takvim istraživanjima daje općenitiju i trajniju vrijednost. Već su dosadašnja malobrojna istraživanja u tom pravcu pokazala da se u istovrsnim slučajevima kontakta ne radi uvijek o istim podudarnostima i trebalo bi dokazati da nije slučajno da su jednom podudarnosti iste, a da to drugi put nisu. Osim toga, pažnja se ne bi smjela zadržavati samo na analizi relevantnih razlikovnih obilježja pojedinoga mjesnoga govora ili dijalekta, jer praksa pokazuje da je i istraživanje nerazlikovnih obilježja, tj. njihova odnosa prema razlikovnim obilježjima, informativno za prikaz razvojnoga puta dijalekta ili govora u kontaktu. Tako se npr. u buzetskom području (koje je područje kontakta čakavskog dijalekta sa slovenskim jezičnim elementom) pokazalo kako je raspadanje akcenatskog sustava, koji je prestao biti relevantan, distinktivan, djelovalo na bogaćenje fonetskog vokalskog sustava pa su novonastale vokalske fonološke opozicije preuzele i akcenatsku distinktivnu ulogu.⁵ Proučavanje takvog odnosa naročito je značajno za govore u kontaktu, jer oni mogu nastavljati svoje razvojne putove u neočekivanim pravcima, a dijalektolog je u mogućnosti da taj razvojni pravac uoči.

Nikada se ne smije zaboraviti da su dijalekti jednoga jezika njegov prostorni razvoj;⁶ stoga promjene koje se događaju u dijalektima, bez obzira radi li se o vanjskoj ili unutarnjoj jezičnoj promjeni, ne mogu biti za njegovu teoriju (pa i praksu) nevažne za istraživanje.

⁵ vidi: P. Šimunović: Dijalekatske značajke buzetske regije, Istarski mozaik, 5, Pula 1970.

⁶ usp. R. Katičić: Jezikoslovni ogledi, Zagreb 1974.